

Ocene in prikazi / Book reviews

Bettina Fischer-Genz, Yvonne Gerber, Hanna Hamel (ur.): *Roman Pottery in the Near East. Local Production and Regional Trade. Proceedings of the round table held in Berlin, 19-20 February 2010. Roman and Late Antique Mediterranean Pottery 3*, Archaeopress, Oxford 2014. ISBN 9781905739677, 215 strani.

Serijski *Roman and Late Antique Mediterranean Pottery* (RLAMP) je pri založbi Archaeopress začela izhajati leta 2012 in letos je izšel že njen tretji zvezek. Idejni očetje serije in uredniki prvega zvezka z naslovom *LRFW 1. Late Roman Fine Wares. Solving problems of typology and chronology. A review of the evidence, debate and new contexts. Roman and Late Antique Mediterranean Pottery 1* (2012) so priznani znanstveniki Miguel Ángel Cau, Paul Reynolds in Michel Bonifay. Ukvarjajo se predvsem z raziskovanjem rimske keramike, njene proizvodnje in trgovine z njo v Sredozemlju. Serija RLAMP je zasnovana kot referenčna točka za mednarodni razvoj analiz sredozemske keramike v rimskem obdobju. V njej bodo predstavljene inovativne raziskave o keramiki z najrazličnejših področij: od tipoloških in kronoloških tem, objave pomembnih keramičnih kontekstov ali keramičnih sekvenc, arheometričnih študij in etnoarheoloških primerjav do bolj kompleksnih pristopov, pri katerih raziskovalci na podlagi podatkov o keramiki analizirajo rimsko gospodarstvo, proizvodnjo, distribucijo in uporabo keramičnih predmetov v Sredozemlju.

V seriji je lani izšla še študija Philipa Millsa o keramičnem gradbenem materialu v severni Afriki (*The Ancient Mediterranean Trade in Ceramic Building Materials: A Case Study in Carthage and Beirut. Roman and Late Antique Mediterranean Pottery 2*).

Pobudniki želijo v seriji ponuditi paletu metodoloških pristopov, kar je še posebno pomembno za slovenske raziskovalce. Strokovnjake, ki se ukvarjajo z rimsko keramiko v Sloveniji, družijo sicer podobni pristopi, utemeljeni na mednarodni literaturi, toda ti še zdaleč niso uniformni, predvsem pa jih drugi slovenski arheologi ne poznajo dobro.

V tretjem zvezku serije RLAMP so objavljeni prispevki s konference, ki je potekala leta 2010 v Berlinu. Posvečena je bila proizvodnji keramike v rimskem obdobju na območju sredozemskega Bližnjega vzhoda v njegovem ožjem pomenu, torej v nestabilni regiji, ki se razteza čez Sirijo, Libanon, Izrael in Jordanijo. Konferenca je bila namenjena predvsem srečanju in razpravi raziskovalcev, saj potekajo v regiji številni mednarodni projekti. Zvezek tako predstavlja nekatere rezultate mednarodnih projektov in trenutno stanje raziskav ter postavlja vprašanja za prihodnje delo.

Med 17 prispevki so nekateri zelo topografske narave. *Paul Newson* je predstavil projekt "Land of Carchemish" na sirske-turški meji ob reki Evfrat, kjer so najprej s satelitskih posnetkov, pozneje pa s terenskimi pregledi odkrili mnogo arheoloških najdišč od 4. st. pr. n. št. do 8. st. n. št.

Phil Mills je analiziral velike posode (melnice, bazene, dolije, amfore in opeke) lokalne proizvodnje v mestu Ras

el Bassit na sredozemski obali severne Sirije, s katerimi so trgovali tudi v širši regiji vzhodnega Sredozemlja. Njegovi preliminarni rezultati, ki so utemeljeni na stratigrafsko določenih kronoloških skupinah in statističnih razmerjih posameznih tipov v posameznih kontekstih, kažejo razvoj industrije v pozni antiki.

Agnès Vokaer se je z analizo keramičnih skupkov 3. in 4. stoletja iz mesta Apamea lotila raziskovanja proizvodnje in distribucije keramike v rimski Siriji. Predvsem z analizo t. i. Brittle Ware (sirske kuhinjske keramike) in gladke keramike iz kalcitnih glin je ugotovila razlike v tradiciji med zahodno Sirijo in regijo ob reki Evfrat.

Paul Reynolds obravnava rezultate analize keramike, najdene na terenskih pregledih južnega teritorija mesta Homs (rimski Emesa) ob reki Orontes v Siriji. Z natančnimi kronološkimi in tipološkimi tabelami predstavi lokalno in uvoženo keramiko v helenističnem (3.–1. st. pr. n. št.), zgodnjerimskem (1.–3. st. n. št.) in bizantinskem oz. zgodnjearabskem obdobju (4.–8. st.) na najdiščih območja pregleda ter jo primerja z najdbami širše regije obalnega Libanona (Bejrut in dolina Beka) in Sirije.

Razvoj lokalne keramične proizvodnje v mestu Baalbek (antični Heliopolis, zdaj Libanon) od 1. do 4. st. n. št. oriše *Hanna Hamel*, ki je analizirala večino kontekstov z izkopavanjem javnih stavb Nemškega arheološkega inštituta, brandenburške univerze in Generalnega direktorata za antikvitete od leta 2001.

Bettina Fischer-Genz je na podlagi gradiva z arheoloških pregledov podeželja okoli mesta Baalbek ugotavljala lokalne tradicije v proizvodnji in uporabi keramike in jih delno primerjala z mestnimi najdbami. Podeželski konteksti zanimivo odsevajo veliko prevlado loncev in predvsem velikih posod, ki kažejo na majhne skupnosti z mešanim gospodarstvom vrtnarske pridelave kulturnih rastlin in živinoreje.

Dina Frangié-Joly se je osredotočila na analizo nekaj pomembnih tipov keramike, ki se pojavijo ob koncu helenističnega oziroma na začetku rimskega obdobja v Bejrutu. Natančno opiše nekaj stratigrafskih kontekstov iz tega obdobja (1. st. pr. n. št. in 1. st. n. št.). Sledi natančen opis fature bejrutske keramike in proizvodnje lokalne keramike v mestu od železne dobe; potrjena je z najdbami lončarskih peči. V njih so izdelovali tudi "bejrutske amfore", kuhinjsko posodje, predvsem posnetke helenističnih kozic in italjskih pekačev z žlebom na ustju ("orlo bifido"), ter posnetke kozarcev tankih sten – popolnoma nove oblike, ki se pojavijo z nastankom kolonije v 1. st. pr. n. št. in z romanizacijo mesta.

Z lokalno proizvodnjo keramike na obalah Libanona v poznem helenističnem in zgodnjerimskem obdobju se ukvarja tudi *Urszula Wicenciak*, le za mesto Jiyeh (antični Porphyreon). Iz dveh dobro ohranjenih keramičnih kontekstov (prvi od poznega 3. do sredine oziroma konca 2. st. pr. n. št., drugi od sredine 1. do zgodnjega 2. st. n. št.), v katerih se je ohranilo veliko različnih keramičnih tipov in

proizvodnega škarta, dobimo dober vpogled v proizvodnjo amfor in kuhinjskega posodja.

Ob pomoči štirih lončarskih peči iz 1. st. n. št., najdenih v antičnem mestu Yodfat (Izrael), *Mordechai Aviam* na novo uvaja diskusijo o proizvodnji rimske keramike v antični Galileji, za katero se je domneval le en večji lončarski center kuhinjskega posodja v mestu Kefar Hananya.

Čeprav kratek, a pomemben je prispevek *Gerwulfa Schneiderja* in *Malgorzate Daszkiewicz*, ki predstavita stanje arheometričnih raziskav helenističnega in rimskega finega namiznega posodja z rdečim ali črnim premazom z Bližnjega vzhoda ob pomoči metode "wavelength-dispersive X-ray fluorescence" (WD-XRF). Določevanje oz. razločevanje referenčnih skupin je temeljilo na vsaj 15–20 prisotnih kemičnih elementih, toda pri nekaterih sta bili pomembni le koncentraciji kroma in magnezija. Od leta 1976 so na Freie Universität Berlin ustvarili obsežno bazo podatkov, saj so analizirali mnogo vzorcev keramike iz najrazličnejših delov rimskega imperija ter s tem umogočili jasnejšo predstavo o distribuciji in trgovini s keramičnim posodjem v rimskem obdobju.

Malgorzata Daszkiewicz, *Bernd Liesen* in *Gerwulf Schneider* predstavljajo arheometrično študijo helenistične, rimske in bizantinske kuhinjske keramike z izkopavanj v mestu Umm Qais (antična Gadara, severna Jordanija).

Zofia Kowarska in *Szymon Lenarczyk* sta se lotila analize hrambenih posod, velikih loncev – pitosov z izkopavanj v mestu Chhīm (Libanon). Svojo tipologijo sta utemeljila na obliki ustij in na fakturah, čeprav se je oblika tega posodja le malo razlikovala od zgodnje bronaste dobe do pozne antike.

Itamar Taxel in *Mark Iserlis* pa sta se posvetila keramičnim dvodelnim kadilnicam v poznorimski in bizantinski Palestini. Z natančno analizo distribucije, petrografske analize proizvodnje, najdiščnih podatkov in datacij ter z eksperimentalno analizo funkcionalnosti sta jih povezala z žganjem kadila in obredjem podeželskih Samaritanov in njihovo zgodovino.

Jonathan Ferguson predstavi helenistično in rimsko keramiko z izkopavanj univerze v Torontu v mestu Madaba na osrednjih planotah Jordanije. Zanimiva sta predstavitev posameznih oblik in tipov posodja po kronoloških fazah najdišča na statističnih tabelah in risbah ter katalog z naštetimi analogijami v ožji regiji.

Yvonne Gerber je primerjala navadno keramiko iz rimskega obdobja (1.–5. st.) v Petri (južna Transjordanija) s keramično tradicijo v širši regiji, predvsem v srednji in severni Transjordaniji, na najdišču Tell Hisban, ter izluščila dve širši regionalni tradiciji "Palestinian common ware koine" in "Nabataean common ware koine".

Prispevek *S. Thomasa Parkerja*, zadnji v tem zvezku, poseže najdlje na jug, do Rdečega morja, do antičnega pristanišča Aila (današnja Aqaba, Jordanija). Avtor se posveti predvsem lokalni navadni keramiki ("Aqaba ware").

Čeprav zvezek ne daje prepoznavnejših analogij za slovensko območje, pa je oblika objav in pristopov v študiju rimske keramike lahko marsikomu za zgled.

Tina ŽERJAL

Marko A. Janković, Vladimir D. Mihajlović, Staša Babić (ur.): *The Edges of the Roman World*, Newcastle upon Tyne 2014. ISBN 978-1-4438-5899-1, 265 pp.

Zbornik *The Edges of the Roman World* so, kot je zapisano v predgovoru, uredniki izdali zato, da bi se sprožila diskusija o teoretičnih in metodoloških vprašanjih družbenih procesov znotraj rimskega imperija. Ideja za knjigo je nastala med konferenco *Imperialism and Identities at the Edges of the Roman World* (IIERW), ki je potekala med 20. in 23. septembrom 2012 v Srbiji. Cilj je bil, da se strokovnjaki različnih raziskovalnih področij in teoretično-metodoloških tradicij med seboj povežejo in opozorijo na pomembne interakcije, ki so se v rimskem obdobju dogajale na obrobju rimskega imperija.

Zbornik obsega nekaj več kot 250 strani, v njem pa je poleg predgovora, uvoda, povzetka in kratkega opisa avtorjev zbranih 16 člankov z zgoraj omenjene konference. Naslov dela je nekoliko neoprijemljiv in zato morda zavajajoč, vendar na kratko obrazložen v predgovoru: gre za območja, ki so bila na obrobju rimskega imperija; uredniki niso želeli poudariti problematike rimske nadvlade, še manj pa homogenosti znotraj rimske države, opozoriti so želeli ravno na najrazličnejše interakcije med Rimom in lokalnim prebivalstvom. Družbeni, politični, kulturni, ekonomski in drugi pojavi so se namreč razvijali tako znotraj rimskega imperija kot tudi na območjih, ki so bila pod njegovim vplivom. Mejna območja (*edges*) v naslovu ne pomenijo samo geografskih območij, ki so bila v določenem trenutku meje rimskega imperija in s tem predmet raziskav provincialnih študij, ampak je poudarek raziskav tudi na drugih statusnih, kulturnih, etničnih, verskih, spolnih, starostnih, poklicnih, bivalnih, ekonomskih značilnostih na mejah imperija, ki so kljub svoji raznolikosti skupaj tvorile rimsko državno strukturo. Avtorji člankov so različnih profilov, od profesorjev do doktorskih študentov, ki v prispevkih obravnavajo tako materialno kulturo določenih marginalnih skupin kot tudi družbene procese znotraj teh skupin in jih primerjajo z družbenimi procesi rimske države.

V prvem članku (str. 5–18) z naslovom *Roman-barbarian interactions and the creation of Dutch national identity: The many faces of a myth* se je Sergio González Sánchez posvetil problematiki Batavijcev, ki so v 1. st. prebivali ob spodnjem Renu. Edini ohranjen vir o tem plemenu je Tacit, ki jih opiše kot pogumne in bojevite, kot rimski zavezniki pa so služili v pomožnih enotah rimske vojske. Na podlagi omenjenega rimskega konstrukta so se Nizozemci od 16. st. naprej zgledovali po batavijskem mitu, in v Batavijcih videli prednike svojega naroda. V pokolonialni dobi so mit in predvsem ime plemena uporabili tako, da so prvo nizozemsko kolonijo na vzhodu poimenovali Batavia (Jakarta).

Lydia Langerwerf je v svojem prispevku (str. 19–32) obravnavala provinco Sirijo v luči *Zgodovine Kasija Diona*. Čeprav je Kasij Dion pretiraval pri opisih uporov na vzhodu, lahko njegovo interpretacijo razumemo kot izraz strahu in zaskrbljenosti v tem delu rimske države.

Balkanskega prostora se je s člankom *The "Hellenization" process and the Balkan Iron Age archaeology* dotaknil Ivan Vranić (str. 33–47). Grška kultura se je s kolonizacijo pričela širiti v arhaični dobi in v članku so povzeti samo nekateri socialno-politični problemi, vezani na jugovzhodno Evropo.

Avtor poudarja, da na raziskovalnem področju prevladujejo centralnoevropske in nemške akademske tradicije tako v relativni in absolutni kronologiji arheoloških kultur kot pri identifikaciji skupin na osnovi materialne kulture. Različne etnične skupine so bile na območju Balkana že pred prihodom Grkov in Rimljanov, a šele z železno dobo se da na podlagi materialne kulture te skupine med seboj razločiti. Grški vpliv pri arheoloških najdbah se vidi predvsem na jugu in na obalnem delu polotoka, pri čemer I. Vranič poudarja, da je intenziteta grškega vpliva najprej odvisna od razdalje: vpliv je večji, če je grški vir bližji. Drugi pogoj za sprejetje grške kulture je odvisen od regionalno-historičnega konteksta in pripravljenosti ljudi, da ga sprejmejo. Čeprav je bila prva grška kolonija ustanovljena že v 7. st. pr. Kr. na Korčuli, pa se šele z drugim valom grške kulture pod Dionizijem I. prične širša helenizacija ilirskih skupnosti na obalnem predelu polotoka.

Gladiatorskim bojem se je v četrtem članku posvetil Marko A. Janković (str. 48–60). Gladiatorske igre so se v Rimu začele v 3. st. pr. Kr. kot del pogrebnega rituala, kmalu pa so v veteranskih kolonijah in v bližini legijskih taborov pričeli graditi amfiteatre. Čeprav rimski viri pri opisih iger pretiravajo (pretirano število bitk, čas trajanja boja in pretiravanje glede kakovosti uprizarjanja), pa so ti viri tudi edini, ki ponujajo poimenovanja posameznih gladiatorjev in njihovih tehnik bojevanja v areni: *gladiator Samnis*, *Gallus* in *Thraex*. Boji so prikazovali moč in slavo tako posameznika, ki je igre organiziral, kot slavo celotnega rimskega sistema. Gladiatorski boji so bili tako spomin na rimsko zmago in vojaške dosežke ter so označevali prevlado civilizacije nad divjimi plemeni.

Verske tematike se v naslednjem članku dotakne Rocío Gordillo Hervás (str. 61–71). V njem opiše, kako se je mestna elita v kraju Perge v Pamfiliji okoristila z versko politiko, da bi utrdila dvojno vez na eni strani z rimskim imperijem in na drugi z grško tradicijo. Ta dvojnost je jasno vidna na upodobitvah na mestnih vratih, pri čemer se kipi grški bogov in junakov izmenjujejo z rimskimi bogovi in člani tedanje vladarske družine.

Anna H. Wales v naslednjem članku med seboj primerja legijske in pomožne tabore s poudarkom na družbenih stikih znotraj tabora in njegovih kanab (str. 72–85).

Časam za vino črne glazure iz Britanije, ki nosijo gravirane napise, se posveti Shaun Anthony Mudd (str. 86–104). Ta vrsta posodje, znana tudi kot Moselkeramik, se je izdelovala in izvažala med letoma 180 in 250. V Britaniji je bila odkrita v urbanih naseljih in okoli njih ter ob legijskih taborih. Napise na teh časah avtor deli v štiri skupine: na napise, ki spodbujajo k pitju, napise, ki opozarjajo na pomembnost mešanja vina z vodo, za tretjo skupino so značilni napisi, ki razglajajo pozitivne učinke pitja, v zadnjo skupino pa sodijo napisi, povezani s psihološko in socialno tematiko.

V naslednjem članku (str. 105–116) poskuša Andrzej Dudziński na osnovi pogodb, ki so jih Kartažani podpisali z Rimom, ugotoviti, kakšen je bil položaj Kartagine v Sredozemlju oz. kje so potekale meje med interesnima območjema obeh velesil. Po Polibiju sta obe mesti pred začetkom punskih vojn podpisali vsaj tri pogodbe, po Liviju celo štiri. Rimskim ladjam je bilo tako prepovedano pluti

južno od mest Mastia in Tarsenum, s čimer so Kartažani želeli zavarovati Mesinsko ožino.

Headhunting on the Roman Frontier: (Dis)respect, mockery, magic and the head of Augustus from Meroe je naslov prispevka Uroša Matića (str. 117–134), v katerem si postavlja vprašanja v zvezi s skrivnostnim odkritjem bronaste glave Avgusta pred mestnimi vrati kraja Meroe. Navaja tri mogoče kontekste, zakaj se je glava ohranila, poleg tega pa se sprašuje, kaj se je z glavo dogajalo pred zakopom in čemu je bila zakopana prav pred vhodom v svetišče.

Vlogi in položaju galske in kanaanske elite znotraj rimske države je posvetil svoj članek Aaron Irvin (str. 135–144). Oba sistema sta angažirala lokalno elito, da je nadzorovala ljudstvo: v Galiji so to bili *equites*, v pokrajini Kanaan pa prav tako člani vojaške aristokracije, imenovani *maryann*.

Vprašanja integritete ljudi z grškimi koreninami v rimsko državo na severu Anatolije se je lotil Jasper Majbom Madsen v članku *Being Roman and Greek: Local response to the influence from Rome in northern Asia Minor* (str. 145–158). Ugotavlja, da je bila provincialna elita v Pontu in Bitiniji tako rimska kot grška; opozarja, da so deklicam dali *tria nomina* brez gentilicija, kar kaže na nerazumevanje rimske tradicije poimenovanja. Čeprav se med epigrafskimi napisi dostikrat pojavlja grški patronimik, pa to bolj kot na kulturno pripadnost kaže očetovo identiteto.

V naslednjem članku Ligia Ruscú obravnava sedem grških mest ob zahodni obali Črnega morja, ki so bila združena v t. i. *praefectura orae maritimae* (str. 159–171). Najverjetneje so ta mesta sodila k provinci Makedoniji in bila podrejena njenemu upravniku.

Odnosu med Dačani in Rimljani v 1. st. posveti pozornost Mariana Egri (str. 172–193). Ugotavlja, da ne gre samo za trgovske stike ali vojne med Rimljani in Dačani, ampak opozarja tudi na vlogo posameznika oz. skupine z lastnimi interesi. Pred ustanovitvijo rimske province Rimljani in Dačani niso izmenjavali le materialnih dobrin, ampak tudi običaje, verovanja, ideje itd.

V naslednjem članku Vladimir D. Mihajlović piše o teritoriju Skordiskov in o vlogi rimskih bronastih posod na območju dolin srednje Donave in spodnje Save, katerih fragmenti so se ohranili tako v naselbinah kot grobovih (str. 194–218). Zanimivo je, da se bronasto posodje v grobovih pojavlja skupaj z orožjem, kar nakazuje višji status pokojnika. Posodje je bilo dar rimskih vojakov lokalnim bojevnikom, s čimer je bila poudarjena simbolna potrditev novonastalih vezi in osebni spomin prijateljstva med obema skupinama, hkrati pa je bil izpostavljen tudi novi status posameznika.

Podoktorski raziskovalec Danijel Džino v svojem članku analizira spremembe v družbenih strukturah v Dalmaciji po ustanovitvah rimskih *civitates* (str. 219–231). Pri tem se opira na Plinija, ki navaja seznam peregrinskih *civitates* in njihovo velikost. Po rimski osvojitvi tega ozemlja so Rimljani, kot kažejo arheološke najdbe, nadzorovali območje z ustanavljanjem vojaških taborov in veteranskih naselbin (*Delminium*, *Salvium*, *Novum*, *Rider* itd.). Moč so si večali in utrjevali tudi s sklepanjem prijateljstev z lokalnimi elitami.

Zadnji članek zbornika (str. 232–251) na kratko povzema, zakaj so Rimljani novačili Batavijce v 2. in 3. st. v rimsko vojsko. Batavijci so zaradi izčrpnosti zgodovinskih virov (Ta-

cit), epigrafike in arheoloških najdb eno najboljše raziskanih plemen ob rimski meji. Formalno so bili od Avgusta naprej vključeni v rimsko državo, in tedaj se je pričelo njihovo novačenje. Razlogi so bili naslednji: Rimljani so Batavijce videli kot bojevito ljudstvo, med svojimi vrstami so Batavijci imeli dovolj moških, poleg tega pa so bili brez naravnih virov. Zaradi svoje bojevitosti narave (po Tacitovem opisu *gens ferox*) in vdanosti cesarju so služili v pomožnih enotah. Na nagrobnikih se v 1. st. še pojavljajo z enim imenom, v 2. in 3. st. pa vidimo porast dveh ali treh imen, kar kaže na vpliv podeljevanja rimskega državljanstva odsluženim vojakom. Prav tako vse do 3. st. ostane na nagrobnikih poudarjen izvor vojakov (*natione Batavus*).

Pričujoč zbornik vsebuje prispevke zelo različne tematike in tudi kakovosti, je tipičen primer publikacije s konference, pri kateri se uredniki niso posebej potrudili, da bi različne teme bolj poenotili in jih smiselno povezali. Zanimivo je, da nihče ni obravnaval province Panonije oz. zgodovine nastanka te province, česar se v svojem prispevku dotakne samo Danijel Džino. Nenavadno pa je, da je posebej obravnavana provinca Dalmacija. Žal v predgovoru zbornika ni podatka, kdo so bili drugi udeleženci konference in s katerimi referati so nastopili. Vsekakor pa zbornik zaradi pestrosti prispevkov ponuja širok spekter teoretičnih, arheoloških in epigrafskih raziskav na območju od Male Azije do Galije, severne Afrike do Britanije.

Anja RAGOLIČ

Renáta Přichystalová, Marek Kalábek (ur.): *Raněstředověké pohřebiště Olomouc – Nemilany. Katalog. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta, 424, Masarykova univerzita, Brno 2014. ISBN 978-80-210-7521-4. 290 str., 110 slik, CD.*

Avtomobilski vek z gradnjami avtocest omogoča velike raziskave številnih novih arheoloških najdišč. Tako so pri gradnji avtocestne obvoznice Olomouca na Moravskem (R Češka) v letih 1998–2000 raziskali najdišče iz različnih arheoloških obdobij, od eneolitika, preko zgodnje bronaste dobe, zgodnjega srednjega veka, visokega srednjega veka, do novega veka. Pred nami je katalog zgodnesrednjeveškega grobišča, ki ga sestavlja 56 okostnih grobov ljudi in konj iz zadnjih desetletij 9. st. in iz prve polovice 10. stoletja. Pozornost je vzbudilo že med izkopavanji zaradi redke najdbe karolinškodobnega meča z napisom "blagovne znamke" +ULFBERHT+ in še redkejša najdba sablje bolgarskega tipa. Ugibanja, kaj se je dogajalo na tem obrobju Panonske kotline, tedaj ko so jo zasedli Madžari, so se vrstila. Zato smo lahko toliko bolj veseli izčrpne objave grobišča, ki jo predstavlja obravnavana knjiga.

Začetni del za uvodom (Marek Kalábek) obsega arheološki katalog grobov in najdb z risbami grobov, okostij in predmetov (Renáta Přichystalová, Marek Kalábek, Šárka Trávníčková, Petr Dresler). Ob risbah so pogosto tudi fotografije. Sledi antropološki katalog okostij (Lenka Vargová, Ladislava Horáčková), kjer preseneča za zgodnji srednji vek nizek delež otroških grobov (samo 12 od skupno 53 oseb, običajno število bi bilo blizu 26). Arheozoološka analiza (Gabriela Dreslerová) obravnava grobove konj. Na omenje-

nem meču in sablji so se ohranili ostanki tkanine (Helena Březinová). Meč je tičal v leseni nožnici, znotraj obloženi s tkanino, nato je bila celota ovita v tkanino, hkrati pa je obstajal še najmanj tretji kos blaga. Ostanki blaga na sablji so najverjetneje pokojnikova obleka. Petrografska analiza kamnitih predmetov (Antonín Přichystal) je za predilno utež pokazala, da najverjetneje izhaja z južne Moravske. Analiza njihove izdelave (Ludmila Kaňáková Hladíková) pa za nekatere kaže, da gre za drugotno uporabljene mezolitske artefakte.

Obsežno poglavje (Renáta Přichystalová) je namenjeno klasifikaciji grobov in obravnavi posameznih funkcionalnih skupin predmetov ter njihovi dataciji. Za tem je kratko poglavje o grobišču v kontekstu olomouške aglomeracije (Renáta Přichystalová). Olomouc med madžarskimi osvajanji ni propadel tako kot južnomoravska centra Pohansko in Mikulčice. Grobišče Nemilany pripada satelitski naselbini, grobovi kažejo razslojeno družbo. Severozahodna skupina namreč premore lesene grobnice, bojeviško opremo in dragocen nakit, česar pri jugovzhodni skupini ni. Gre za najmanj dve povezani skupini grobov, ki bi lahko pripadali beguncem z moravskega juga, a tudi ljudem iz Bolgarije, kot kažejo značilne posode in sablja. Na izbiri prostora za pokopavanje so morda vplivali tedaj še vidni sledovi grobišča iz časa kulture vrvičaste lončenine.

Knjigi je priložen CD s slikovnim gradivom v barvah, kar osmisli dosledno črno-bele miniaturne fotografije v knjigi, in s katalošskimi podatki v tabelarični obliki, kar je idealna možnost ustvarjalnega bralca za lastne analize najdišča. Bralca od popolnega digitalnega užitka loči le manjkajoč PDF celotne knjige. Pač pa v žepku s CD-jem tiči tudi kartonček s šifrantom lege predmetov glede na okostje.

120 m dolgo grobišče z do 5 m dolgimi grobnimi jamami, razmaknjenimi tudi več kot 20 m, močno spominja na floris zgodnesrednjeveške naselbine z zemljankami. Renáta Přichystalová je opazila in prepričljivo dokazala, da so grobovi razporejeni in usmerjeni v skladu s stranmi sveta. Tako grobišče kar kliče po geometrijski in arheoastronomski analizi, ki bi upoštevala tudi njegovo vpetost v širši prostor. Vsekakor to s tako odličnim katalogom ne bi bilo težko.

Andrej PLETERSKI

Peter Milo: *Frühmittelalterliche Siedlungen in Mitteleuropa. Eine vergleichende Strukturanalyse durch Archäologie und Geophysik. Studien zur Archäologie Europas, Band 21, Habelt, Bonn 2014. ISBN 978-3-7749-3840-3. 702 strani, 460 slik, 31 kart, 12 diagramov, 13 tabel.*

V arheologiji se ne zgodi velikokrat, da različna raziskovalca zelo široko obravnavata isto tematiko istega prostora, istega časa in vsaj delno z istim gradivom. V takem primeru lahko opazujemo, kako na rezultate vplivajo različni pristopi, metode, strategije, ideje. S štiriinidesetletnim razmakom sta izšli doktorski disertaciji Petra Donata (Peter Donat, *Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert*. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 33, Berlin 1980) in Petra Mila (tu predstavljena knjiga). Oba uporabljata geografsko poimenovanje Srednja Evropa. Za

prvega so to Nizozemska, Nemčija, Švica, Avstrija, tedanja Češkoslovaška in Poljska, drugi izpušča Švico, vendar dodaja Madžarsko. Geografsko še vedno velja, da Evropa sega do Urala in v tem pogledu je geografsko središče Evrope Litva, natančneje točka nekaj kilometrov severneje od Vilnusa. Naštete države seveda geografsko vse spadajo v jugozahodno Evropo ali, natančneje, so severovzhodni del jugozahodne Evrope. Zakaj potem trditev v naslovu, da gre za Srednjo Evropo? Odgovor nedvomno ni geografski, prej gre za vprašanje politične in kulturne pripadnosti, ki s fizično geografijo nima nikakršne zveze.

Časovni razpon Petra Mila je 6.–10. st., s čimer se je zavestno izognil poznejšim spremembam, ki jih pomeni politični, gospodarski in poselitveni prodor srednjeveškega rimskega cesarstva proti vzhodu ali zelo poenostavljeno germanska kolonizacija slovanskih in baltskih ozemelj. Obe knjigi vsebujeta katalog najdišč. Peter Donat jih je zajel 358 (brez Madžarske, Romunije in Sovjetske zveze), Peter Milo 183. Izbirna merila drugega so bila strožja, ker se je osredotočil na boljše raziskana in objavljena najdišča, ki omogočajo boljšo analizo. Morda še pomembnejša pa je bila Milova odločitev, da se osredotoči na podeželske naselbine, kar pomeni, da je izpustil naselbine nepoljedelškega, oblastnega in utrbenega značaja, kot so Mikulčice ali Pohansko in gradišča splošno. Medtem ko je pri Petru Donatu povsem jasno, da je bil njegov glavni motiv raziskati razvoj fevdalnih proizvodnih odnosov ter njihovo odsliskavanje v naselbinski kulturi in je zato pregledal širši časovni izsek in vse vrste najdišč, pri Petru Milu vzrok za zožitev vpogleda ni pojasnjen ali pa sem jaz pojasnilo morebiti spregledal. Lahko ugibam, da gre za poskus deideologizacije arheološke raziskave in zavestno prekinitev tradicije vzhodnonemške zgodnjerednjeveške arheologije, ki so jo kadrovsko in organizacijsko po združitvi obeh Nemčij načrtno razgradili.

Nekako vse močno spominja na arheološke raziskave v Nemčiji po drugi svetovni vojni, ki so se desetletja načrtno izogibale ideologizaciji in zato tudi kakršnimkoli teoretskim razmislekom in se zatekale v hiperklasifikacije arheološkega gradiva, ki so pogosto vodile do jalovih poskusov njihovega vrednotenja. Tudi pri Petru Milu opazimo mnogo podrobnejšo členitev stavbnih členov kmečkega dvora in stavbnih tlorisov vasi kot pri Petru Donatu. V razpravi Milo tako kot že prej Donat ugotavlja, da se stavbne in naselbinske oblike slovanskega in germanskega sveta v mnogočem temeljito ločijo, da so slovanske stavbe mnogo preprostejše, vendar zanesljivo ne zato, ker Slovani ne bi obvladali zahtevnih arhitekturnih rešitev.

Že Peter Donat vidi v zgodnjerednjeveških avtonomnih dvorih z bivališči in gospodarskimi poslopji germanskega ozemlja bivališča svobodnih kmetov z individualno lastnino, kar povzema tudi Peter Milo. Seveda slovanske vasi z enakimi bivališči – pogosto brez sledov gospodarskih stavb – kar kličejo k razlagam, da gre za skupine prebivalstva, ki so imele zemljo v skupni lasti in obdelavi. Delno naj bi bili s tem povezani polkrožni tlorisi vasi s skupnim osrednjim prostorom. Na primeru vasi Brežno (Češka) je Milo pokazal, da se da isti vaški tloris razlagati tudi povsem drugače, celo kot vas individualnih kmečkih dvorov. Tako v zaključku za vasi brez gospodarskih poslopj še vedno dopušča možnost skupinske lastnine, hkrati pa zaznava

tlorise individualnih dvorov z bivališči in gospodarskimi poslopji že od naselitve Slovanov dalje, kar razlaga kot individualno lastništvo zemlje. Vsekakor pa poudarja, da ni tipične slovanske hiše, tipičnega slovanskega dvora in tipičnega tlorisa slovanske vasi, in da lahko pri vsakem novoodkritem najdišču pričakujemo nove stavbne in naselbinske rešitve.

Pravzaprav gre za isti problem, na katerega so naleteli poskusi etničnega razlaganja drobnih arheoloških predmetov. Tako kot okrasna zaponka ne more biti etnična značka, tudi neka stavba, struktura dvora ali vasi ne morejo biti znak gospodarsko-pravnega stanja. Razširitev raziskave proti jugu bi potrdila Milova pričakovanja novih stavbnih tipov (npr. stavbe s kamnitimi temelji ali stavbe z dvignjeno pohodno površino). Primer staroslovanske župe Bled (Andrej Pleterski, *The Invisible Slavs. Župa Bled in the "Prehistoric" Early Middle Ages*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 28, Ljubljana 2013, PDF: <http://iza2.zrc-sazu.si/sl/publikacije/the-invisible-slavs#v>) potrjuje misel, da so Slovani že v trenutku naselitve poznali individualno lastnino polja, da pa se to zelo verjetno ni kazalo v tlorisu kmečkega dvora. Hkrati vemo, da so v poznejšem času obstajali individualni kmečki dvori, vendar je bilo zemljišče v lasti zemljiškega gospoda. Individualni dvor pomeni individualno gospodarjenje, ki ni nujno povezano z obliko lastnine. Poleg tega poznamo oblike srenjske lastnine (kot so pašniki), na katerih se pase živina, ki pa je v individualni lasti, kar omogočajo odlično domišljeni sistemi pravic in dolžnosti posameznikov v vaški skupnosti. Zgolj nekaj stavbnih ali naselbinskih tlorisov tako prepletenega družbeno-gospodarskega sistema ne zmore pokazati. Milo bi imel več razlagalnih možnosti, če ne bi izpustil neagrarnih naselij in gradišč, ker bi našel več razlik, ki bi jih lahko tolmačil gospodarsko in družbeno. Prav tako bi imel več možnosti, če bi dodal analize gospodarskih zaledij posameznih naselij. V takem okviru, npr. naselje Roztoky pri Pragi, pokaže svojo izjemnost, saj ležijo desetine zemljank neobičajne majhnosti v ozki dolini Vltave, nerodno odmaknjeno od poljskih površin in z neprepričljivimi ostanki množičnega ribolova. Hkrati pa gre za največjo koncentracijo raziskanih staroslovanskih zemljank sploh. Funkcija te naselbine ostaja nepojasnjena.

Zaključni del knjige Petra Mila so rezultati njegovih geopropekcijskih raziskav, pri katerih je ostal omejen le na uporabo geomagnetizma. Z njimi je lahko opazil številne poselitvene sledove na velikih površinah in v razmeroma kratkem času. Seveda pa pri njihovi razlagi obstajajo številne omejitve, informacijski šumi in stranpoti, ki jih je mogoče razrešiti samo z arheološkim izkopavanjem.

Kaj je torej prineslo štiriintrideset let arheoloških izkopavanj in objav? Če odmislimo nove geološke metode opazovanja, bi vse sklepe, do katerih je prišel Milo, lahko ugotovil že tudi Donat po tedanjem stanju raziskav. Velja pa tudi obratno. Razlika med njima je pravzaprav le v tem, kaj želita najti. Kar pomeni, da je reševanje splošnih vprašanj sedaj že najbolj odvisno od raziskovalca in njegove raziskovalne strategije, nikakor pa ne več od novega kopičenja arheoloških informacij.

Andrej PLETERSKI